

## SHARQ VA G'ARB DRAMATURGIYASIDA QAHRAMON XARAKTERINI YARATISH USULLARI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i06.028>

M.Asqarova  
M.Saidakbarova  
Qo'qon davlat universiteti

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Sharq va G'arb dramaturgiyasida qahramon xarakterini shakllantirishning badiiy va estetik prinsiplari qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. G'arb dramaturgiyasidagi antik davr, Uyg'onish va klassitsizm an'analari (Aristotel, Shekspir) hamda Sharq an'anaviy teatri (Noh, Kabuki, masnaviy va dostonlar asosidagi dramatik asarlar) tizimidagi xarakter yaratish usullari falsafiy va ijtimoiy-psixologik jihatdan yoritilgan. Maqolada xarakterning ichki evolyutsiyasi, fatalizm (taqdirga tan berish) va determinizm (ijtimoiy muhit ta'siri) tushunchalarining qiyosiy tahlili o'rin olgan.

**Kalit so'zlar:** dramaturgiya, xarakter, Sharq estetikasi, G'arb poetikasi, Aristotel, Shekspir, ramziylik, fojia, konflikt, psixologizm

## METHODS OF CREATING A HEROIC CHARACTER IN EASTERN AND WESTERN DRAMATURGY

M.Askarova  
M.Saidakbarova  
Kokand State University

**Abstract:** This article analyzes the artistic and aesthetic principles of forming a hero's character in Eastern and Western dramaturgy from a comparative and typological perspective. The methods of creating a character in the system of the traditions of antiquity, the Renaissance and classicism in Western dramaturgy (Aristotle, Shakespeare) and the traditional theater of the East (Noh, Kabuki, dramatic works based on masnavi and epics) are philosophically and socio-psychologically covered. The article contains a comparative analysis of the concepts of internal evolution of character, fatalism (recognition of fate) and determinism (the influence of the social environment).

**Keywords:** dramaturgy, character, Eastern aesthetics, Western poetics, Aristotle, Shakespeare, symbolism, tragedy, conflict, psychology

Dramaturgiya - inson tabiatini, uning ruhiy va ijtimoiy evrilishlarini harakat, muloqot va konflikt orqali namoyon etuvchi eng murakkab adabiy turdir. Har qanday dramatik asarning markazida esa xarakter (badiiy obraz) turadi. Biroq, "xarakter" tushunchasi va uni sahnada, matnda ifodalash metodologiyasi G'arb va Sharq madaniy sivilizatsiyalarida tubdan farq qiladi.

G'arb dramaturgiyasi insonning individual irodasi, ijtimoiy muhit bilan kurashi va psixologik realizmga tayansa, Sharq dramaturgiyasi ko'proq falsafiy-didaktik konsepsiyalar, universal tiplar, mistik-ramziy vositalar hamda lirik-epik an'analarga asoslanadi. Ushbu maqolaning dolzarbligi globallashuv davrida ikki yirik adabiy-estetik maktabning qahramon yaratish texnologiyalarini qiyosiy tahlil qilish orqali zamonaviy o'zbek va jahon dramaturgiyasining integratsion jarayonlarini anglashga xizmat qilishidir.

G'arb dramaturgiyasining poydevori hisoblangan antik grek teatrida qahramon xarakteri individual xususiyatlardan ko'ra, universal taqdir (*rok*) va tragik xatolik (*xamartiya*) bilan bog'liq edi. Aristotel o'zining mashhur "Poetika" asarida shunday yozadi: "Fojia - bu insonlarning emas, balki harakat va hayotning, baxt va baxtsizlikning taqlididir... Shunga ko'ra, dramatik asarda qahramonlar xarakter namoyish etish uchun harakat qilmaydilar, balki harakat tufayli ularda u yoki bu xarakter qirralari ochiladi".

Masalan, Sofoklning "Shoh Edip" fojiasida Edipning xarakteri uning individual psixologiyasidan ko'ra, ilohiy taqdirga qarshi isyoni va yakunda fojiaiy haqiqatni anglash mantig'i asosida shakllanadi. G'arbda xarakter - bu birinchi navbatda ijtimoiy-falsafiy aksiya (harakat) mahsulidir.

Uyg'onish davriga kelib, G'arb dramaturgiyasida individualizm cho'qqiga chiqdi. Uilyam Shekspir qahramonni tashqi muhit yoki taqdir o'yinlaridan ko'ra, uning ichki olamidagi ziddiyatlar, ehtiroslar va ruhiy inqirozlar markaziga joylashtirdi.

Shekspir tizimida qahramon xarakteri statik (turg'un) emas, balki dinamik (evriluvchan). Asar boshidagi qahramon bilan asar yakunidagi qahramon o'rtasida ulkan psixologik masofa mavjud bo'ladi.

Sharq dramaturgiyasi (bunga uzoq Sharq - Yaponiya Noxi va Kabukisi, Xitoy operasi, shuningdek, Yaqin va O'rta Sharqning ta'ziya, masnaviy va dostonlar asosidagi sahna ko'rinishlari kiradi) G'arb kabi g'oyaviy va individual konfliktga emas, balki ramziy, lirik va tipologik uyg'unlikka asoslanadi.

Sharq an'anaviy teatrida individual xarakter yaratishdan ko'ra, universal insoniy fazilatlar yoki illatlarni ifodalovchi "tiplar" muhim hisoblangan. Masalan, Yaponiya teatrida qahramonlar shaxsiy xususiyatlaridan mahrum bo'lib, maxsus maskalar orqali ma'lum bir ruhiy holatni (g'azab, qayg'u, donolik, rashk) ifodalaydi.

Yaqin Sharq dramaturgik tafakkurida esa qahramon xarakteri ko'p hollarda tasavvufiy-falsafiy interpretatsiya kasb etadi. Alisher Navoiy dostonlari asosida

yaratilgan dramalardagi ("Farhod va Shirin", "Layli va Majnun") qahramonlar shaxsiy manfaatlar uchun kurashmaydi. Ularning xarakteri mutloq muhabbatga, ilohiy g'oyalarga xizmat qilish konsepsiyasi asosida shakllanadi.

Atoqli adabiyotshunos olim Izzat Sulton o'zining "Adabiyot nazariyasi" asarida ta'kidlaganidek: "Sharq mumtoz adabiyoti va uning ta'siridagi dramatik an'analarda qahramon qiyofasi ko'proq idealizatsiyaga, ya'ni mukammallik yoki mutloq salbiylik qutblariga moyil bo'ladi. Bu yerda realistik detal emas, balki simvolik ma'no yetakchilik qiladi".

Sharq dramaturgiyasida konflikt tashqi ijtimoiy doirada emas, balki insonning o'z nafs bilan kurashida - ichki intellektual va ma'naviy tekislikda kechadi. Shuning uchun Sharq qahramoni kamgap, uning ichki dunyosi monologlar (G'arbdagi kabi) orqali emas, balki raqs, plastika, ramziy ishoralar va lirik chekinishlar orqali ochiladi.

Sharq va G'arb dramaturgiyasidagi qahramon xarakterini aniqroq tushunish uchun ularning eng asosiy tarkibiy qismlarini solishtirish lozim.

| Komponent        | G'arb Dramaturgiyasi                                              | Sharq Dramaturgiyasi                                                   |
|------------------|-------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|
| Xarakter tabiati | Individual, betakror, ijtimoiy-psixologik jihatdan asoslangan.    | Universal, arxetipik, axloqiy-falsafiy va ramziy.                      |
| Konflikt asosi   | Antagonizm: Inson jamiyatga, taqdirga yoki boshqa shaxsga qarshi. | Uyg'unlik (Garmoniya) izlash: Inson o'z ligi va koinot bilan aloqasi.  |
| Dinamika         | Xarakter asar davomida o'zgaradi, evriladi (Evolutsiya).          | Xarakter asar davomida o'z mohiyatini ochib boradi (Statik kashfiyot). |
| Maqsad           | Katarsis (Ruhiy poklanish, fojiaiy tozalanish).                   | Ma'rifat (Hikmat anglash, axloqiy va ma'naviy yuksalish).              |

G'arb dramaturgiyasida qahramon - determinizm (ijtimoiy muhit, nasl-nasab, iqtisodiy sharoit) mahsuli. Masalan, Genrik Ibsenning "Nora" (Qo'g'irchoq uy) asarida Noraning xarakteri va uning isyoni XIX asr oxiridagi burjua jamiyatining qolip va tazyiqlari natijasidir.

Sharq dramaturgiyasida esa qahramon harakatlarida taqdir va ilohiy iroda ustuvorlik qiladi, biroq bu passivlikni anglatmaydi. Sharq qahramoni taqdir sinovlarini sabr va matonat (Rizo) bilan yengib o'tish orqali o'z xarakterining yuksakligini namoyish etadi.

XX asr jahon teatri va dramaturgiyasida Sharq va G'arb maktablarining o'zaro sintezi kuzatildi. G'arb dramaturgi Bertolt Brext o'zining "Epik teatr" konsepsiyasini yaratishda aynan Xitoy an'anaviy teatri va Sharq aktyorlik mahoratidan ilhomlangan. Brext yaratgan qahramonlar psixologik empatiyaga emas, balki tomoshabinni oylantirishga qaratilgan intellektual tiplardir.

O'zbek dramaturgiyasida ham Behbudiyning "Padarkush" asaridan boshlab G'arbiy realizm prinsiplari kirib kelgan bo'lsa-da, Cho'lpon, Maqsud Shayxzoda ("Mirzo Ulug'bek") va Erkin Vohidov ("Oltin devor") ijodida sharqona falsafiy donolik va lirik chuqurlik saqlanib qoldi.

Maqsud Shayxzodaning "Mirzo Ulug'bek" dramasiidagi Ulug'bek obrazi ham G'arbiy fojia qahramonlariga (Shekspir fojialari kabi davlat va oila, ilm va din o'rtasidagi konflikt), ham Sharqona hukmdor-filosof (ma'rifatparvar shoh) arxetipiga to'liq mos keladi. Bu obraz sintezning eng go'zal namunasi.

Xulosa qilib aytganda, Sharq va G'arb dramaturgiyasida qahramon xarakterini yaratish usullari insoniyat sivilizatsiyasining ikki xil tafakkur tarzini aks ettiradi:

1. G'arb uslubi insonning individualligi, ijtimoiy reallik bilan to'qnashuvi, uning ichki psixologik drammatizmi va harakat dinamikasiga tayanadi. Xarakter - kurashlar maydonidir.

2. Sharq uslubi insonning koinot va axloqiy qonuniyatlar bilan munosabati, ramziylik, estetik go'zallik va statik arxetipik mukammallikka asoslanadi. Xarakter - donolik va ma'naviyat ko'zgusidir.

Zamonamiz dramaturgiyasi ushbu ikki qutbning sintezidan iborat bo'lib, u ham psixologik realizmni, ham ramziy-falsafiy chuqurlikni o'z ichiga olgan yangi global qahramon qiyofasini yaratish sari bormoqda.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Aristotel. Poetika. (O'zbekcha tarjimasi) - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011.
2. Shekspir U. Tanlangan asarlar. 3 jildlik. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1981-1983.
3. Sulton Izzat. Adabiyot nazariyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 1980.
4. Brecht, Bertolt. Brecht on Theatre: The Development of an Aesthetic. - New York: Hill and Wang, 1964.
5. Shayxzoda M. Asarlar. - Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2015.